

Zitierhinweis

Bučko, Peter: Rezension über: Samantha Kahn Herrick (ed.), *Hagiography and the History of Latin Christendom, 500-1500*, Leiden / Boston: Brill, 2019, in: *Český časopis historický*, 2020, 4, S. 1139-1143, <https://recensio-stag.lorax.syslab.com/r/dbf464607dd345f5a252d46689c1f7ff>

český časopis historický

copyright

Dieser Beitrag kann vom Nutzer zu eigenen nicht-kommerziellen Zwecken heruntergeladen und/oder ausgedruckt werden. Darüber hinausgehende Nutzungen sind ohne weitere Genehmigung der Rechteinhaber nur im Rahmen der gesetzlichen Schrankenbestimmungen (§§ 44a-63a UrhG) zulässig.

Kniha ve své anglické verzi poskytne historikům v zahraničí, badatelům v oblasti dějin jihovýchodní Evropy, kteří zpravidla neovládají český jazyk, možnost seznámit se jejím prostřednictvím s výsledky české historické balkanistiky. Bude považována za práci reprezentativní, průřezovou a podle ní bude zřejmě na mezinárodním poli posuzována i kvalita české produkce k dějinám Balkánu. Domnívám se, že jiné, tematicky užejí vymezené práce, by tuto roli aktuálně splnily přeci jen důstojněji.

Ondřej Vojtěchovský

Samantha KAHN HERRICK (ed.)

Hagiography and the History of Latin Christendom, 500–1500

(= Reading Medieval Sources, Vol. 4)

Boston – Leiden, Brill 2019, 481 s., ISBN 978-90-04-41726-7.

Vydavatelstvo Brill přichádza s publikáciou zameranú na špecifický historický problém v stredoveku – hagiografie. Na neľahkú úlohu podať nové svetlo na problematiku životov svätých sa podujala americká historička Samantha Kahn Herrick (University of Syracuse) spolu so zámerom znova definovať tento žáner stredovekej literatúry a jeho význam pre kresťanský Západ. Publikácia vznikla v spolupráci s viacerými historikmi či literárnymi historikmi. Práca je členená na päť tematických celkov (celkovo 21 štúdií) a kladie si za cieľ analyzovať hagiografie v širokom interdisciplinárnom kontexte.

Hagiografie sú primárne spojené s uctievaním svätých a v priebehu stredoveku ich bolo vyprodukovaných niekoľko tisíc rôznej dĺžky, charakteru a kvality. Už 17. storočie prinieslo kritický pohľad na tieto texty a kultu svätcov. Ako autorka predostiera v úvodnom slove, s vývojom historickej vedy sa vyvíjal i pohľad a spôsob nazerania na hagiografie a taktiež otázka ich využiteľnosti ako historického prameňa. Znalec problematiky Hippolyte Delehaye nás totiž utvrdzuje v bollandistickej téze, že pre históriu svätca či svätcov treba využiť aj iné dostupné a hodnoverné pramene.¹ S novými metódami však historici môžu odhaliť i širší kontext, ktorý sa primárne netýka len svätosti daných osôb.

Autorka oprávnene súhlasí s názormi, ktoré tvrdia, že nie je múdre aplikovať moderné kategórie na stredoveké žánre. Pre hagiografie zrejme toto tvrdenie platí dvojnásobne z dôvodu špecifickosti žánru, ktorý zároveň odráža aj stredovekú liturgiu a zbožnosť. Pri hagiografiách, ako aj pri iných stredovekých textoch, sa vynára otázka ich autorstva, datovania, okolností vzniku či aj príbuznosti s inými textami. Autorka hovorí taktiež o tom, že hagiografie derivovali v čase a priestore, čo je potrebné zohľadniť pri ich skúmaní. Predložená práca preto chce zodpovedať aký význam majú hagiografie pre medievistov a taktiež ako ich môžu historici použiť na skúmanie minulosti.

Prvá časť štúdií analyzuje vznik a prenos textov hagiografickej povahy. Helena Birkett hovorí o procese vzniku a utvárania hagiografií na príklade dvoch textov anglickej proveniencie, „Život a zázraky svätej Begy“ a „Život svätého Bartolomeja z Farne“. Birkett

1 Hippolyte DELEHAYE, *The Legends of the Saints*, New York 1962, s. xvi.

si hneď na začiatku kladie kľúčovú otázku – odkiaľ pochádza materiál hagiografie a prečo je zostavený v predmetnej podobe. Tieto otázky sa snažila zodpovedať pri skúmaní dvoch konkrétnych hagiografických textoch z 13. storočia. Autorka hovorí o tom, že Begin život bol vystavaný na topoi a jej samotná existencia je doložená iba jedným predmetom (náramkom). Na druhej strane Bartolomejov život bol napísaný jeho súčasníkmi takpovediac z autopsie.

Oba analyzované texty sú vo vzájomnom kontraste a odrážajú tak špecifickosť i v rámci hagiografie ako samotného žánru. Autorka tvrdí, že hagiografické texty vznikali podľa určitého rámca, v prvom rade dokumentovali život (budúceho) svätca so zreteľom na kľúčové body a cnosti v jeho či jej živote. To čo pomáhalo formovať konkrétny naratív boli práve topoi, teda ustálené formalizované výrazy, ktoré konkrétného svätca či sväticu zaradili do tradície a rámca svätosti. Topoi (*loci communes*), netvorila teda iba obecné frázy ale vyplňajú i priestor, kde fakty chýbali. Birkett takisto naznačuje, že proces vytvárania hagiografie nemusel byť primárne jednoduchý. Texty totiž museli uspokojiť očakávania recipientov a takisto samotný autor sa neraz potýkal s výzvami. V živote svätcov sa mohli vyskytnúť i nesväté okamžiky. Za kľúčové tvrdenie možno považovať i to, že hagiografie nedokumentovali len životy svätcov ale taktiež odrážali históriu a identitu inštitúcií a komunít, ktoré daného svätca uctievali.

Najmä v ranom stredoveku existovala úzka väzba medzi svätcami a kláštornými komunitami, ktoré boli nimi buď založené alebo uchovávali predmetné relikvie. Laura Ackerman Smoller poukazuje na dvoch príkladoch (Bernardin zo Sieny a Vincent Ferrerský) ako môžu hagiografie zmeniť nazeranie na skutočný život, teda ako sa vyvíjal proces premeny z reálneho života na *život* svätca. Texty, ktoré vznikli ešte pred ich kanonizáciou môžu totiž ponúkať odlišný náhľad aj prístup. To bol i prípad Bernadina. Rôzne imago sa takpovediac vynorilo už pri pápežskom kanonizačnom vyšetrovaní (prípady Vincenta). Obe hagiografie nakoniec prezentujú pozmenený obraz konkrétného človeka.

Autorka chápe hagiografie ako texty, ktoré prezentujú ideálny spôsob živého náboženstva v stredoveku. Cynthia Hahn v ďalšej štúdii hovorí o obrazovej hagiografii. Iluminované rukopisy totiž môžu, ako autorka hovorí, poskytovať vzácne vizuálne svedectvo. Hoci vizuálny naratív dopĺňa text, má však svoju vlastnú integritu a jedinečnosť. Tá spočívala vo výbere scény, gestách, póze ale i voľbe farieb. Autorka v tomto konkrétnom prípade odkazuje na život svätého Wandregilisa (†668) franského svätca z Normandie. Wandregilis bol významný šľachtic na dvore kráľa Dagoberta, ktorý sa však rozhodol viesť mníšsky život, v kláštore ktorý založil. Wandregilisov kláštor Fontenelle (neskôr nazvaný Saint Wandrille) sa stal jedným z popredných ohnísk merovejskej vzdelanosti, ktorý si prostredníctvom svojich hagiografických textov, kláštorných privilégií a dôrazu na vzdelávanie zachovával merovejského ducha i v neskoršej dobe. Autorka hovorí aj o ilumináciách, ktoré napriek nekompletnosti spolu s textom dotvárajú obraz svätca.

Samantha Kahn Herrick skúma prenos apoštolských legend, presnejšie topoi späť s apoštolmi, často zvlášť so svätým Petrom. Neraz sa tak dialo v prípade svätých biskupov Franskej ríše. Ako autorka hovorí, až do 19. storočia prevládal názor o zásluhách apoštolských svätcov na christianizácii Gálie. Napokon až kritickou analýzou sa dospelo k záveru, že táto premisa nie je platná. Herrick sa však na túto záležitosť pozrela z druhej strany a teda čo

viedlo cirkevné inštitúcie, aby svoj pôvod odvodzovali od apoštolov. Porozumenie k tomu ako tieto motívy kolovali, môže odhaliť ako fungoval prenos informácií v stredoveku.

Autorka poukazuje na hagiografické texty k svätému Frontovi z Périgueux. Z Périgueux sa prekvapivo tento text rozšíril i do veľmi vzdialených kláštorov (Fulda). Dodajme, že niekedy sa vedomosť alebo informácia o svätcovi dostala i do oblastí, kde by sme to nečakali. Napríklad spomenutý Wandregilis bol uctievaný i v Uhorsku (doložený sviatok v tzv. *Habótskom kódexe* z konca 11. storočia), pritom nie je známe akou cestou sa spomínaný sviatok a s ním aj svätec dostal do Uhorska.²

Giovani Paolo Maggioni skúma nový typ stredovekých legend, ktoré sa šírili prostredníctvom dominikánov. Jedná sa o legendy kratšieho rozsahu neraz zložené z viacerých prameňov, ktorých ukázkovým a akiste najznámejším príkladom sa stala hlavne *Legenda aurea*. Tento proces prišiel v 13. storočí s dopytom po nových textoch zodpovedajúcich kultúrnym a teologickým zmenám. Z tohto hľadiska Maggioni považuje *Zlatú legendu* za vrcholné dielo, ktoré v podsade ukončilo evolúciu hagiografie.

Druhá časť práce sa zaoberá konštruovaním nábožného života. Albrecht Diem analyzuje diametrálne rozdiely medzi skutočnými životmi a *životmi* v textovej podobe. Predovšetkým to ukazuje na príklade svätého Antona a svätého Martina. Diem hovorí o tom, že hagiografie prinášajú priehŕstie rôznych programov, preto je skôr nutné hovoriť o nich ako o forme, nie ako o žánri. Hagiorafie, ako autor ilustruje, mohli poskytovať i príklad pre rehoľné spoločenstvá či pre jednotlivcov hoci niekedy i vo výrazne odlišných podobách. Charles Mériaux hovorí o význame a úlohe hagiografie pre konkrétne cirkevné inštitúcie. Okrem zobrazenia života svätca totiž v pozadí reflektujú i spoločenské či cirkevné zmeny. Merovejská doba priniesla veľké množstvo svätých biskupov a ich životy ilustrujú i spoločenské pomery, zatiaľ čo karolínska doba tieto texty pretvorila tak aby dobovo zodpovedali novým trendom.

Catherine Saucer skúma život svätcov v stredovekej hudbe. Štúdia analyzuje, ako spev ovplyvňoval hagiografiu a vice versa zvlášť na príkladoch uctievania svätého Jána Evanjelistu a svätého Lamperta v Liège. Lampert predstavuje dokonca príklad biskupa-mučeníka, čo pre komunitu v Liège ešte znásobilo jeho postavenie. Ineke van 't Spijker píše o dopade svätca na človeka, teda na to ako sa „otlačok“ svätca a exemplum ktoré ponúka, manifestovalo na jednotlivca. Svätci, podľa van 't Spijker, totiž modelovali samých seba a aj svojich nasledovníkov.

Tretia časť práce rozoberá silu a násilie. Jamie Kreiner hovorí o stredovekej Gálii, ktorá sa stala živnou pôdou pre hagiorafie. Autorka ponúka vydarený náhľad na merovejský svet v spojitosti so vznikom hagiografických textov. Matthew Kuefler rozoberá sex a násilie v legende svätého Geralda. Z pohľadu hagiorafa, ťažko uchopiteľné aspekty, rovnako však aj pre prudérnych editorov 19. storočia, ktorí dokonca niektoré pasáže vypustili. Pri analýze týchto textov, sa však možno dostať i k viacerým možnostiam výkladu a pochopenia.

David Defries ukazuje na príklade normanského grófa Viliama z Rouen, zvaného „Dlhý meč“, ako sa mohol vyvíjať kult osoby, ktorý však nedošiel k procesu svätorečenia či kanonizácie.

2 Dragutin KNIEWALD, *A „Habóti Kódex“ (Zágrábi MR 126. kézirat) jelentősége a Magyarországi liturgia szempontjából*, Magyar Könyvszemle LXII, 1938, č. 2, s. 105.

Spontánnych, ľudových či čiastočne etablovaných kultov bez oficiálneho schválenia cirkvi, bolo značné množstvo. Jedným z tých bol i dotknutý Viliam, ktorý bol zabitý v roku 942. *Planctus* ktorý vznikol na oslavu Viliamovej smrti mal zrejme ambíciu byť hagiografickým textom a zároveň vytvoriť predvoj pre Viliamov potencionálny kult. Defreis tu ilustruje aké sú často nejasné hranice medzi kultom (oficiálnym) a vierou (bez oficiálneho schválenia).

Edina Bozóky, maďarská medievistka pôsobiaca na Univerzite v Poitiers, sa zaoberá významom relikvií a svätcov z politického hľadiska. Štúdia prehľadne ilustruje ako boli relikvie, svätci a ich kulty dôležité. Autorka spomína napríklad relikvie svätého Víta v Sasku, tu však mohla pripomenúť, že politicky dominujúca sila inštalovala preferovaný kult či patrocínium. Tak sa ocitol kult svätého Víta v Prahe, či na konci 11. storočia kult svätého Štefana, prvého uhorského kráľa, v Záhrebe.

Štvrtá časť práce je zameraná na stredoveký mestský život a spolužitie miest so svätcami. Klaus Krönert výborne ilustruje politický význam a dôležitosť kultu pre konkrétne mesto, v tomto prípade sa jedná o svätého Eucharia, prvého trevírskeho biskupa. Hagiograf, autor Euchariovho života, totiž kladol dôraz na spojenie so svätým Petrom, čím by Trevír ako biskupské sídlo získal veľkú prestíž. Na prelome 9. a 10. storočia o postavenie musel súperiť s biskupom v Metz a taktiež s remešským a kolínskym arcibiskupom. Na tomto mieste teda Krönert ukazuje, že hagiografie, i tie založené na vyfabrikovanom naratívne, mohli poslúžiť politickým účelom.

Paul Oldfield analyzuje význam kultov pre juhotalianske mestá, kde za kľúčový akt považuje uloženie relikvií svätého Mikuláša v Bari. Štúdia teda mapuje to, ako sa tieto mestá, po získaní relikvií, postupne profilovali na pútnické a kultové miesta. Adrian Cornell du Houx skúma prienik cudzích kultov a svätcov do stredovekej Luccy. Jedným z takých bol i pustovník Davino, ktorý zomrel v Luce v polovici 11. storočia a už čoskoro začal byť uctievaný ako svätý. Cudzí pustovníci totiž v tomto čase zaujali masy veriacich svojim apoštolským životom a bezprostredným nasledovaním Krista.

Ellen Arnold píše o spojitosti životného prostredia s hagiografiami. Ako autorka konštatuje, v minulosti sa tieto texty nepovažovali za relevantný zdroj k problematike životného prostredia. Tu autorka poukazuje na to, že svätci žili v konkrétnom prostredí, neraz v takom, ktoré ich formovalo. Arnold však taktiež nabáda vedcov, aby využili hagiografie i k skúmaniu nenáboženských aspektov či už týkajúce sa prírody či stredovekej každodennosti.

Posledná časť publikácie si všima genderovú otázku a taktiež koncept zdravia a krásy. Emma Campbell skúma sociálne normy, napríklad i koncept manželstva, čo malo dopad na vývoj hagiografie. Ako je známe, niektorí svätci či svätice odmietli manželstvo (v staršom období s pohanmi) a neskôr, kvôli tomu, aby plne oddaní Bohu. Autorka konštatuje, že stredovek bol pomerne striktný na rodové a sociálne normy. Otázka však vyvstáva ako nazerať na svätcov, ktorí sa vyčlenili zo spoločnosti. Autorka ponúka niekoľko príkladov, kedy svätci prešli takouto premenou a rozhodli pre manželstvo s Kristom či Pannou Máriou.

Katherine J. Lewis rozoberá Život svätej Kataríny Alexandrijskej (v anglickom preklade z 15. storočia) v spojitosti s ideológiu maskulinity v neskorostredovekom Anglicku. Autorka skúma aká bola percepcia tohto textu v silne patriarchálnej anglickej spoločnosti. V tomto texte totiž Katarína nesie cnosti, ktoré primárne patrili mužom –

teda múdrosť, silu či miernosť charakteru. Priestor je venovaný Kataríne aj ako patrónke obchodníkom, svätica totiž mohla zosobňovať mužské cnosti vhodné nasledovania.

Sara Ritchey sa zaoberá aspektami zdravia a liečenia v hagiografických textoch. Choroby a ich následné, ako inak zázračné uzdravenie, sú samozrejme výrazne späté s hagiografiami. Autorka hovorí aj o stave bádania v tejto oblasti. J. K. Kitchen sa venuje svätým pozostatkom a ich uctievaniu. Relikvie boli totiž materiálnym svedectvom o živote a smrti svätcov, teda o tom čo sa mohli veriaci dozvedieť z ich legiend. V relikviách bola totiž istá sila konajúca zázraky a tiež sa mohla stať teologickou zbraňou, ako na to autor poukazuje na pozostatkoch svätých Gerváza a Protáza ich slávnostného translatio organizované milánskym biskupom Ambrózom. Autor píše aj o ďalších príkladoch zachovaných tiel svätcov, ktoré boli podľa prameňov akoby spiace či premenené na sochy. Záverom autor sumarizuje, že hagiografie „ošatili“ mŕtve a krehké telo istou rétorickou stratégiou.

Predložená práca prichádza s novým pohľadom na zložitý a mnohohrstevný stredoveký fenomén hagiografií. Autori formulovali nové myšlienky a s nimi zároveň nové interdisciplinárne metódy nazerania na túto problematiku. Možno je šťastí na škodu veci, že autori sa nedotkli i hagiografií z periferie kresťanského západu napr. z Čiech, Uhorska či Poľska a takmer výhradne sa sústredili na dnešnú západnú Európu.

Peter Bučko

Michal TĚRA

Kyjevská Rus. Dějiny, kultura, společnost

(= Russia Altera, svazek 34)

Červený Kostelec, Nakladatelství Pavel Mervart 2019, 721 s., ISBN 978-80-7465-413-8.

Historik a slavista Michal Těra je českému publiku již dobře znám jako odborník na problematiku středověké Rusi. Řadou studií a překladů staroruských pramenů si připravil půdu pro monumentální dílo pod názvem *Kyjevská Rus: Dějiny, společnost, kultura*. Zaplnil tak prázdné místo české historiografie, neboť dosud musel český čtenář, dychtící po moderní syntéze dějin Kyjevské Rusi, sáhnout po cizojazyčné literatuře. Ucelený novější výklad dějin Kyjevské Rusi, nezatížený ideologií, mohlo publikum nalézt spíše jako součást prací přehledového charakteru.¹ Od vydání Grekovovy Kyjevské Rusi z roku 1953 se tak českému čtenáři dostává do rukou první komplexní monografie na toto téma.

Kniha je členěna do 14 kapitol. Její koncepce je promyšlená a přehledná. Je třeba ocenit zejména práci s prameny, které autor nechává promlouvat ve velmi hojné míře. Čtenářsky přívětivé je vkládání citace jejich původního znění do poznámky pod čarou. Autor vydal již dvě překladové edice staroruských pramenů, jeho podrobná obeznámenost se staroruskými písemnými památkami je zřejmá.² Kapitoly mají bohatý obrazový

1 Např. Jarmila BEDNAŘÍKOVÁ – Aleš HOMOLA – Zdeněk MĚŘÍNSKÝ, *Stěhování národů a Východ Evropy: Byzanc, Slované, Arabové*, Praha 2013.

2 Viz Michal TĚRA (ed.), *Vyprávění o minulých letech: Nestorův letopis ruský*, Červený Kostelec 2014; TÝŽ (ed.), *Svatí a bříšníci: staroruská literatura 11.–12. století*, Červený Kostelec 2015.